

DET MYSTISKE X

Rekonstruktionen af tabte identiteter

*Mål alt, hvad der er måleligt, og gør dét måleligt, der ikke er det.
Galilæi*

I Peter Seebergs novelle „Den anatomiske tegning“ efterlader hovedpersonen sin krop til videnskaben med en anmodning. Han beder retsmedicinerne se godt efter, om visse ting, som han ofte har funderet på, har sat sig spor. Har skammen måske efterladt en mørkhed hen over hjertet, har hans frygt for – ligesom sin far – at få en kugle gennem hovedet markeret en bane i hjernen, og har der i hans øjne aflejret sig et billede af alle de mennesker, han aldrig glemte. Og hvorfor skulle ikke netop videnskaben finde spor af sådanne ting i kroppen?

Når antropologer beskæftiger sig med det flyvske begreb „identitet“, er det også et spørgsmål om at iagttage en følelse – men det lader sig ikke undersøge med måling og beregning. Selvom en del af identiteten måske sidder i vores synlige, fysiske krop som uldhår, skæve øjne eller hudfarve. Men en anden og herhjemme sjældnen gren af antropologien bestemmer identitet ved netop at udvikle antropometriske metoder, for her betyder identitet noget andet, nemlig forskellen på individer – altså snarere „identifikation“. Fordi vi har det med at miste identitet i ren kropslig forstand, når vi dør, undersøges denne efterladenskab, kroppen, nogen gange i et samarbejde mellem politi, fysiske antropologer, retsmedicin, arkæologi og retsodontologi.¹ Uanset om der er nogle, der savner os, eller der netop ingen er, der savner os, må identiteten genskabes. Den videnskab, der giver sig af med at bestemme en tabt identitet, hvad enten den rekonstruerer sig frem til et navn eller bare til en navnløs biografi (f.eks. forhistoriske skeletter), gør præcis, hvad Galilæi anbefalede: den måler, hvad den kan, og forsøger til stadighed at finde redskaber for det, der ikke umiddelbart underkaster sig kendte metoder.

Måske er der for almindelige, „bløde“ antropologer en vis fortrøstning i, at det heller ikke i naturvidenskaben altid er så enkelt at finde ud af, hvad identitet er. Selvom den fysiske antropologi skiller sig ud som en tilsyneladende eksakt videnskab og befatter sig med at læse kroppen selv, kan man ikke overlade identifikation alene til standardprocedurer eller et antal målinger. Og når der her refereres til „den anatomiske tegning“, er det fordi, den forener de spørgsmål om identitetens spejlbillede i kroppen, som kan stilles inden for de to discipliner, der begge kaldes antropologi.

Gennem den følgende beskrivelse af nogle metoder til identifikation gennem de sidste hundrede år vil det vise sig, at selv naturvidenskaben må operere med umålelige, nær-

mest fiktive størrelser, for at nærme sig bestemmelsen af en identitet. Som isoleringen af x i ligninger med én ubekendt. Men som det også vil vise sig, er spørgsmålet om identifikation langt mere end et matematisk problem. Endsige et antropometrisk problem.

Ligningens mystiske x begynder med et særligt forbund mellem videnskaben og kunsten – ikke alene fordi det til tider kan være vanskeligt helt at adskille videnskab fra kunst, eller fordi kunst og lægevidenskab har haft en fælles interesse for anatomi og proportion og dermed har haft et faktisk samarbejde. Ligeså meget fordi de mentalitets-historisk er tæt forbundne.

Historikeren Carlo Ginzburg har med sin gennemgang af „indicie-paradigmets rødder“ (1986) illustreret en afgørende historisk forbindelse mellem medicin og kunstteori. Her beskriver han, hvordan Morelli i ca. 1874 fandt en metode til at skelne falsknerier fra originaler ved iagttagelse af den oversete detalje. Hvor forfalskeren gjorde sig umage med at efterligne en helhed, alle de mest iøjnefaldende træk, ville små detaljer fælde ham – som fingeraftrykket sin forbryder. I den figurative kunst, Morelli beskriver, bliver det nemt anatomiske detaljer, der overses: ørets form, føddernes, fingerspidsernes, neglenes osv. En anden forfatter har sammenlignet Morellis omhyggeligt illustrerede bøger med kriminalhistorie, og Sherlock Holmes, der udgives i samme periode, iagttager blandt sine mange referencer til spor i almindelighed desuden anatomiske særtræk som ørets.²

Endnu en forbindelse fremhæves, nemlig Freuds detektivmetode. Selv skrev Freud, at Morellis fremgangsmåde, som tilskrev det upåagtede stor vægt – det tilsyneladende ubetydelige – var beslægtet med psykoanalysens teknik (ibid.:9).

Adskillige andre har påvist analogier mellem to af disse tre – Freud, Holmes og Morelli – og Ginzburg sammenfatter dermed analogien mellem alle tre som de spor, der i de tre discipliner opfattes som henholdsvis symptomer, indicier og billedtegn. Og det er ikke tilfældigt, siger han, at de tre havde et fælles metodisk fundament i den medicinske semiotik, der slutter sig til usynlige sygdomme ud fra synlige spor. For alle tre havde en medicinsk grad.

Om det nu kan kaldes en hovedsageligt medicinsk semiotik, så er der i hvert fald overensstemmelser mellem medicinen, kriminalhistorien og mere kunstneriske domæner. Men antropologien, der har en fortid tæt knyttet til medicinen, hører med i billedet. Antropologien var i høj grad synonym med antropometri – forskellige principper for måling af kroppen – og kendes (såvel som miskendes) for Galls frenologi og tidens indsamling og sammenligning af kranier.³ Den fysiske antropologi udviklede sig ikke mindre, end medicin og kriminalteknik gjorde det, med hjælp fra diverse kunstneres undersøgelser af proportioner, ligesom elever på akademierne omvendt fik undervisning af anatomer. Vi kender talrige eksempler på tidlige medicinske tolkninger af kunsten (Salomonsen 1920; Charcot & Richer 1889), men en nylig artikel (Lomas 1993) har med sin behandling af Picassos billede „Damerne fra Avignon“ iagttaget en mere overraskende forbindelse den anden vej: billedet antages gerne at være det geniale kubistiske brud med gængse artistiske forskrifter, men Lomas beskriver, hvordan fysiske antropologer allerede da havde formuleret en „de prostitueredes ikonografi“ sent i det 19. århundrede.⁴ Videnskaben på sin side havde nemlig samme æstetiske idealer som den klassiske kunst (f.eks. udtrykt i græsk skulptur), blot placerede antropologien disse begreber om regelmæssighed og symmetri i et evolutionistisk billede, hvor det hvide menneske, som det mest udviklede, repræsenteredes af en kunstnerisk idealiseret krop. Afvigelse fra denne norm, f.eks. fysiognomisk asymmetri, betegnede underlegenhed – racemæssig

såvel som moralsk og intellektuel. Den kropslige og fysiognomiske udformning hos andre racer skilte derfor med et lavere udviklingstrin, mens den hos den hvide race snarere udviste sygdom, degeneration eller atavisme. Selvom det på et overfladisk plan kunne se ud, som om Picasso overskred klassiske idealer, så fulgte han dog samtidig videnskabens principper for kropslig orden. Ved at søge det primitive for at betegne skøjerne, brugte Picasso et begribeligt tegnsprog – forvrængning af det klassiske skønhedsbegreb til deformitet og asymmetri.

Interessen for mål og klassifikation gjaldt både kraniet og kroppen. Kraniet blev klassificeret efter en typologi, der dengang afgrænsede mht. race, personlige tilbøjeligheder og socialt tilhørsforhold (Cowling 1989; Bojlén 1993). Denne interesse for kraniet faldt sammen med en periode af sand mani for samlinger, hvor det kunne underlægges komparative studier, men også med en periode af læsninger i ansigtet: fysiognomikken (Eco 1990). I forhold til identifikation var det oplagt at studere både kranier og ansigter, som jo var åbenlyst individuelle. Fra den franske retsmediciner Alphonse Bertillon fik man desuden (omkr. 1895) et system til at identificere mennesker på detaljerede målinger af kropsdele. Og taler Ginzburg om påfaldende overensstemmelser mellem Morelli og Sherlock Holmes – både mentalitetshistorisk og ned til kropsfragmenter som øret – så er det interessant at se, at der i Bertillons antropometri blandt andet var studier af netop øret (fig.1).

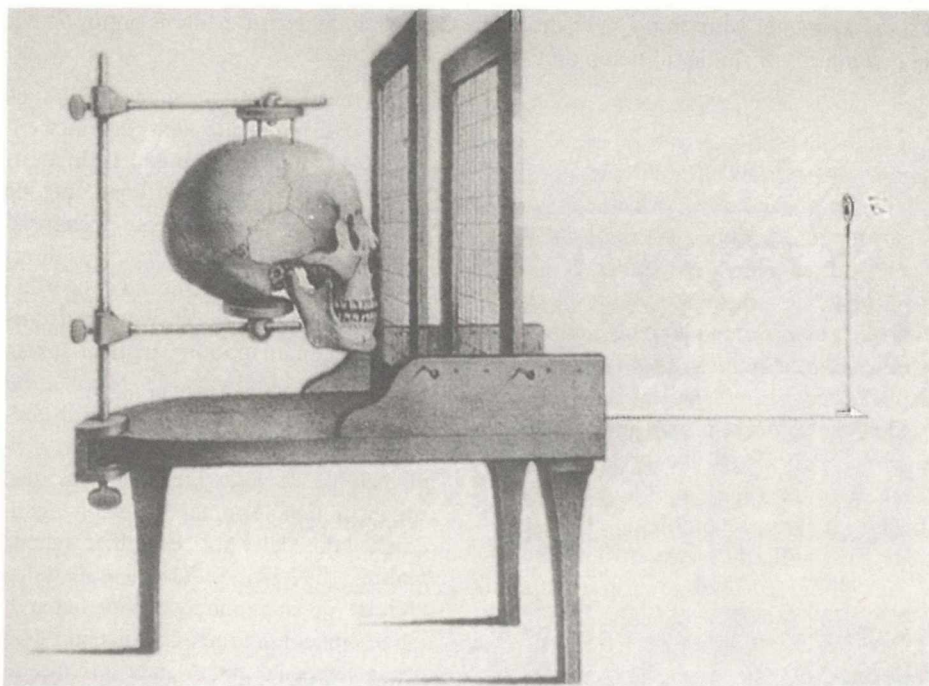
Figur 1. Bertillons skema over det menneskelige øres variation (fra Lomas 1993:434).

Ingen antropometrisk manøvre kunne dog så overbevisende identificere et enkelt individ som aflæsningen af fingeraftrykket. Netop som Bertillons metode vandt indpas i det franske fængelsvæsen, udkom i 1892 Francis Galtons berømte bog „Finger Prints“. I et distrikt i Bengalen havde Sir William Herschel under sin administration benyttet det som registrering af indbyggerne. Motivet var hovedsageligt at registrere jordbesiddelser og sørge for, at pensioner blev udbetalt til de rette i et samfund med ringe variation i efternavne „og en legendarisk udbredelse af usandfærdighed“ (Galton 1892:14). Siden blev metoden udviklet, og en gennemgribende behandling af emnet kom med Galtons bog. Her introducerede han, efter en beskrivelse af den tidligere brug, en meget detaljeret måde at læse og sammenligne fingeraftrykkets linier på ved at klassificere buer, krumninger og vindinger.

I 1880'erne introduceredes en metode til identifikation af kraniet. Den indbefattede målinger af vævstykkelser på for-

skellige punkter på kraniet og af forholdet mellem hovedets benstruktur og de ydre træk.

Berømte mænd, som eftertiden havde portrætteret i billede og buste, var blevet afbildet efter overleveringer om deres udseende, efter tidligere billeder eller efter åbenlyse idealer, som korresponderede til bestemte træk efter en særlig fysiognomisk semiotik.⁵ Men med nogle af de nye antropometriske metoder kunne anatomen W. His således bruge de portrætter, han fandt mest troværdige, til en tilnærmet identifikation af en given hovedskal. Dermed identificerede han – eller man kunne med et sideblik til Patrick Geary (1986) sige „autenciterede“ han – J. S. Bachs kranium i 1895.⁶ Forarbejdet bestod, dengang som i dag, i en undersøgelse af skelettet for at bestemme køn, alder, eventuelt statur og om muligt vurdere dødstidspunktet. At metoden til at bestemme forholdet mellem kranium og ansigtstræk både brugtes til at rekonstruere typiske portrætter af de forskellige racer og senere anbefaledes af kriminalister (Grüner 1993:29) illustrerer igen forbindelsen mellem fysisk antropologi, kunst og kriminalteknik. Større ikonisk lighed kunne opnås med en anden metode, der også blev udviklet i 1880'erne, hvor historiske berømtheders dødsmasker anbragtes i det såkaldte lucaeske apparat (fig.2).

Figur 2. Det lucaeske apparat til positionering af kranium (fra Iscan 1993:31).

Kranium og dødsmaske kunne hermed placeres nøjagtigt og aftegnes i retvinklet perspektiv, hvorefter de to tegninger under hensyntagen til vævstykkelse kunne kontrolleres for overensstemmelser. På denne måde blev Kants kranium identificeret. Efter fotografiets introduktion blev metoden senere tilpasset dette, men hertil behøvede man dog fotografi både *en face* og profil.

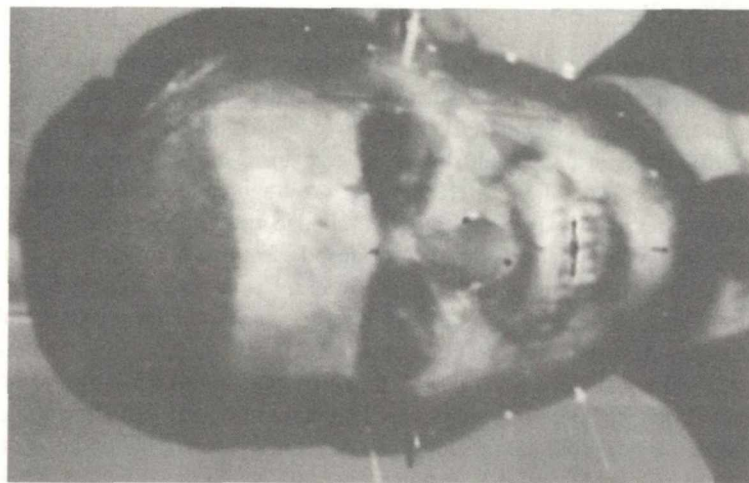
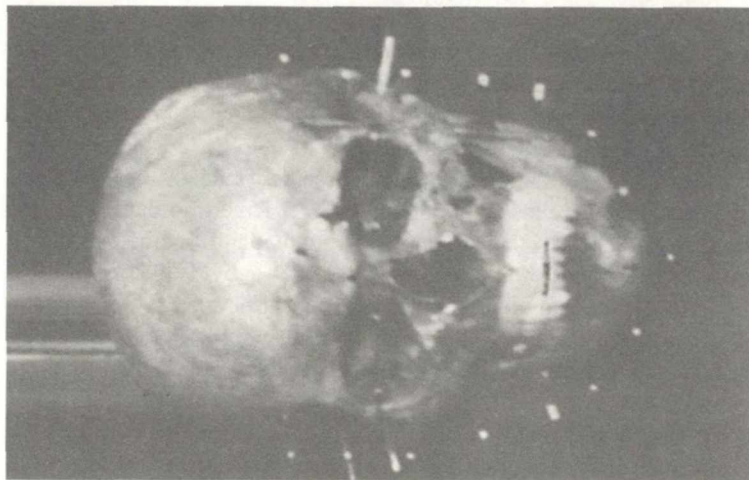

Fragment og identifikation

Differentieringen af et menneskes individuelle træk er således hele tiden foregået inden for klassifikationssystemer, hvis mentalitetshistoriske oprindelse var udbredt til mange forskellige discipliner. Samtidigt har man til stadighed afsøgt kroppen for flere individspecifikke træk. Kriminalhistorien, kunsthistorien og lægevidenskaben har alle haft interesse i at søge betydninger af detaljen – det synekdotiske fragment, der med usvigelig sikkerhed repræsenterer en identitet. Pars pro toto: Øret. Fodsporet. Fingeraftrykket. Hånden.⁷ Et eller andet sted på kroppen må dét tegn findes, der kan fælde en endelig dom. Men i efterforskningen vil dette sted nødvendigvis variere. Det er ikke altid, en fingers hudfurer er tilstrækkeligt bevarede til, at der kan tages et aftryk, og det er ikke altid, kroppen ligger sammen med sit hoved. Når en række af de forhåndenværende standardprocedurer ikke har ført noget med sig, er der derfor kun tilbage at forlade sig på personer, der repræsenterer dét aspekt ved forbundet mellem kunst og videnskab, der handler om videnskabelig kreativitet. Enkelte personer i det gebet har gjort sig bemærket – det gælder f.eks. russeren Mikhail Gerasimov og amerikaneren C. C. Snow.⁸ Et andet aspekt ved denne disciplinernes uadskillelighed er, at så længe vi arbejder med ligningen – med forbindelser, der går på lighed mellem f.eks. en buste eller et foto og en person – kan vi i en vis forstand ikke udelukkende forlade os på biologiske vidnesbyrd. Alligevel er det ofte dét, videnskaben hævder at gøre, når den identificerer et menneske. Lad os derfor først opholde os lidt ved det retsmedicinske arbejde.

Snow deltog både ved identifikationen af den eftersøgte nazilæge Josef Mengele i Brasilien 1985 og i en anden sag, der skal omtales her: Green River-mordene. Den første illustrerer glimrende, hvordan man i dag arbejder sig frem til identifikation, når man har en formodet identitet – for så vidt som en undersøgelse af et individs historiske liv kan være en procedure. Det gælder sammenligning af personhistorie med skelet, af fundne tænder med tandkort eller med foto og tekniske analyser, i dette tilfælde f.eks. af håndskrift.⁹ Der er dermed ikke bare tale om et rent biologisk lighedstegn til slut i ligningen, men snarere et kontekstuel.

Når man har en hypotese om en afdøds identitet, er man selvfølgelig bedre stillet ved undersøgelserne, bl.a. med hensyn til brugen af foto. I tilfældet Mengele benyttede holdet både foto og video til at overføre kraniebillede til et foto af Mengele som 27-årig¹⁰ (fig.3). Metoden er en videreudvikling af tegnede overførsler i det lucaeske apparat, som døjede med perspektiviske problemer. Men forholdet mellem et givent kranium og et personbillede har imidlertid været et tilbagevendende problem, og kun i eksperimenter har det været muligt at anbringe og fotografere disse med samme afstand, vinkel og linse. En berømt sag fra 1935 – Ruxton-sagen – var den første, hvor man forsøgte at løse dette problem ved at gøre brug af andre genstande i et foto. Et billede af den myrdede Mrs. Ruxton afbildede hende med et diadem, som man også fandt i hjemmet, hvorved forstørrelsesfaktoren kunne vurderes i et forsøg på at lade billedet stå i rette forhold til det kranium, der skulle identificeres. Tilsvarende har man i tvivlsager f.eks. identificeret en indisk kvinde på et foto ved at bruge borten på den sari, hun bar på dette billede; andre er identificeret ved hjælp af mønsteret på et slips og højden af en døråbning (McKenna et al. 1984; Loh Fun Chee 1989). For at sikre et videnskabeligt sammenligningsgrundlag er der i løbet af 80'erne gjort talrige eksperimenter (McKenna 1988; Maat 1989; Chai et al. 1989; Iscan 1993; Grüner 1993; Cai and Lan 1993). De inkluderer udvikling af tekniske

Figur 3.
Ungdomsfoto af Josef Mengele samt billede af hans angivelige kranium og en video-matching af foto og kranium (fra Helmer 1987:1633-35).

apparater, afprøvning af positionering og af topografiske referencepunkter i ansigtet – bl.a. øjenkrogen, ørekanal og hagens nedre kant såvel som afstand mellem pupiller, tænder eller røntgenbilleder af tandrødder.

Fotografiet indtager således en vigtig plads, hvis man arbejder med en formodet identitet. Der findes næsten altid et billede, så selvom der ikke helt er enighed om, hvilke metoder der mere specifikt inden for foto- eller videomatching er tilstrækkeligt sikre til at identificere ved, så kan man være heldig, at et portrætfoto f.eks. viser tændernes position. McKenna hævder ligefrem, at det på fotoportrætter er mest sandsynligt, at man smiler. Han er ikke desto mindre gået så vidt som til at foreslå myndighederne i Hong Kong en fotostandardisering på nye identitetskort af hensyn til eventuel senere identifikation. Forslaget gik ud på, at man på fotos til pas skulle fotograferes med samme apparat, sidde i en bestemt vinkel og *skulle* smile.¹¹

Spor efter det uidentificerede menneske

Anderledes er det, når der ikke er andet end en død krop eller løsrevne kropsdele og ingen formodet identitet at arbejde ud fra. Her vil først og fremmest ligets tilstand være bestemmende for hvilken fremgangsmåde, der bruges – det vil sige, at her må konteksten *konstrueres*. Det er for mig at se særligt tydeligt i sådanne sager, at efterforskningen hviler på kulturelle forudsætninger og administrativ praksis.

En af 1980'ernes amerikanske seriemordsager, Green River-mordene, tjener til illustration.¹² Først om de metodiske overvejelser. Langt de fleste lig blev identificeret på tænderne, et enkelt ved røntgenfotografi af kraniet, ét ved røntgenfoto af skelet og kranium, enkelte ved fingeraftryk og ét ved visuel metode. Tre blev ikke identificeret. I nogle tilfælde var identifikationen medieinspireret (hvor f.eks. skitser af afdøde, tatoveringer eller tidligere brud var ledetråde). Som metode til endelig fastsættelse af identitet er det typisk oplysninger om tandsæt, der er sikrest – i det omtalte tilfælde førte den til positiv identifikation af 27 af i alt 36 kvinder (Haglund et al. 1987).¹³ Retsodontologi og røntgenfoto af skelettet er ved fremskreden opløsning af det uidentificerede lig desuden ofte eneste mulighed. Som det fremgik af Mengele-sagen, ses tænder også anvendt på anden måde i forbindelse med fotomatching.

Andre, mindre tekniske, undersøgelser viste sig at være afgørende omstændigheder for arbejdet hen imod identifikation, idet hovedparten af ofre var prostituerede, der arbejdede under forskellige navne og bevægede sig i misbrugsmiljøer. I løbet af efterforskningen arbejdede man bl.a. derfor med 77 navne for de samme 11 identiteter. En yderligere besværende faktor var kvindernes unge alder – hovedparten af ofre, der var mellem 15 og 19 år, havde sjældent en registreret sygehistorie, der kunne sammenholdes med hospitalsarkiver og tandsætoplysninger, og politiet har desuden sjældent fingeraftryk af så unge mennesker. I tilfælde, hvor en ung person har været involveret i kriminalitet, er der gerne praksis for, at de er slettet i politiets registrering ved det fyldte 18. år (Haglund et al. 1987). Forsvundne voksne og unge registreres hos forskellige politimyndigheder i forskellige arkiver, hvorved man risikerer, at de ikke behandles ud fra samme standarder – formentlig fordi bortløbne unge ikke er noget sjældent fænomen og ikke altid tyder på forbrydelse, men simpelthen er forsøg på at flytte hjemmefra. Der er endvidere forskellig praksis for, hvem der godtages som anmelder af en forsvunden, om

det kun kan være familie eller også må være bekendte.

Ikke bare som administrativ men også som kulturel klassifikation har begrebet „ungdom“ og ofrenes livsstil kolossal betydning i et sådant opklaringsarbejde. Mange var stukket af fra opdragelseshjem eller anden varetægt, og ofrenes typisk ustrukturerede liv viste sig f.eks. i stor mobilitet mht. bopæl. Det har bl.a. betydning for manglende eller ujævn kontakt til forældre såvel som til tandlæge og myndigheder, hvorfor kun nogle af dem i det hele taget var meldt savnede. Ifølge Haglunds undersøgelser kompliceres efterforskning af forsvundne af begreber om, hvornår de retteligt kan kaldes sådan. Nogle familier ventede på en „magisk dato“, såsom en fødselsdag, før de henvendte sig til politiet. Eller familien kunne eller ville ikke sætte deres datter i forbindelse med den prostitution, som ifølge medierne var typisk for ofrene (Haglund 1987, 1991).

De forskellige involverede eksperter arbejder i efterforskningen omtrent som på en ligning – det ubekendte x indkredses gennem en fast procedure. Det er interessant, at x et figurerer som et rekonstrueret ansigt, for det repræsenterer, hvad jeg i indledningen kaldte et fiktivt punkt, hvor identifikation ikke bare sker ud fra biologisk eller kontekstuel lighed, men ud fra principper om ikonisk lighed. Der er derfor god grund til at se nærmere på især én genre inden for identifikation: rekonstruktion ved hjælp af tegning, skulptur, foto og video.

Ansigt og lighed

En skulpturel rekonstruktion af et ansigt laves som regel ud fra et kranium, eller dele af det, ved at stikke pinde i små huller på bestemte steder i en støbning af kraniet. Under opbygningen bruges disse pinde til at holde sig til gennemsnitstykkelsen for vævet på det pågældende punkt – et tal, der er statistisk beregnet ud fra en klassificering af etniske grupper (se eksempler hos f.eks. Chai et al. 1989; Lebedinskaya et al. 1993). Den efterfølgende opbygning af muskelgrupper kan laves i ler eller i andet plastisk materiale forbundet med en computer. Rekonstruktioner laves både som skulptur og grafisk som tegning eller fantombillede, men identifikation kan også tilnærmes ved at overføre et efterladt foto til et foto af kraniet. Igen finder man i den fysiske antropologi et udbredt samarbejde med andre discipliner. Det gælder både den allerede længe eksisterende anvendelse af billedhuggere og tegnere såvel som foto og video, ikke mindst på grund af rekonstruktioners store medieappel. I nogle tilfælde er kendskab til biografiske data afgørende for offentligheden, men oftere er det her en ikonisk lighed, der tæller – f.eks. oplysninger om hårlængde og -farve eller særligt karakteristiske tænder.¹⁴ I to tilfælde fra Green River sagen var det den slags oplysninger, der fik efterladte til overhovedet at melde vedkommende savnet.

I løbet af de sidste 10 år er der sket betragtelige tekniske fremskridt på dette område – og desto nøjere bør man efter min mening undersøge den kulturelle betydning for dét at se, genkende eller identificere. Ansigtet er formentlig alle vegne helt centralt i differentiering mellem individer. Siden en psykolog i 1960'erne hævdede, at et menneskebarn sporer et hvilket som helst ansigt, men ikke en genstand, er der forsket intenst i menneskets medfødte og tillærte perception. Denne hypotese er senere blevet underkastet intens og omhyggelig forskning, og i dag mener man, at „den nyfødte hjerne er forud disponeret for at spore mønstre, som har visse ansigtslignende træk“ (Johnson et al. 1991:11), men at

denne biologiske evne er forsvundet eller reduceret, inden barnet er en måned gammel, for dog atter at indfinde sig senere i barndommen (Goldschmidt 1993:348).

Selv om ansigtsrekonstruktioner i en type sager siges at have ført til en opklaringsprocent på 75 (Haglund 1991:132), blev ingen af ofrene for Green River-morderen identificeret alene ved denne metode.¹⁵ Ved hjælp af 9 forskellige kunstnere forsøgte man at identificere 9 af ofrene med i alt 24 rekonstruktioner. Disse rekonstruktioner viste alt for stor variation til at udgøre en videnskabeligt holdbar metode, men da nogle af de ni blev endeligt identificeret, stod det på den anden side klart, at nogle var endog meget vellignende.¹⁶

Figur 4. Seks forskellige kunstneres rekonstruktioner efter det samme kranium i Green River-sagen (fra Haglund & Reay 1991:140).

Men nu er hverken foto, tegninger eller buste jo det samme som at se en levende persons ansigt, og det forekommer mig derfor oplagt at diskutere spørgsmålet om lighed lidt mere indgående. Det er klart, at når ligningens ubekendte er en personidentitet, vil man før eller siden skulle sætte lighedstegn mellem nogle biografiske data, udledt af den retsmedicinske undersøgelse, og en formodet person. Men i de tilfælde, hvor det beror på en rent visuel lighed, der har at gøre med perception, hukommelse og genkendelse, er man i et fiktivt felt, hvor samspillet mellem kulturelle og perceptions-mæssige forhold bliver afgørende for udfaldet. For hvad betyder det at ligne?

I det naturvidenskabelige regi, som identifikation oftest finder sted i, benytter man sig af rekonstruktioner med blandede følelser – dvs. de anerkendes, fordi de trods alt er

baseret på statistisk beregnede mål af f.eks. vævstykkelse, men dog regnes de for videnskabeligt usikre på grund af udformningernes store individuelle variation. Og det er da også tankevækkende, at ingen af rekonstruktionerne i Green River-sagen gav bonus, i hvert fald ikke som eneste metode til identifikation. Selvom man betænker deres besynderligt ubehjælpssomme udførelse og det faktum, at rekonstruktioner i andre sager har givet større udbytte, så er en del af problemet måske stadig at konstruere en lighed uden kendskab til, hvordan mennesker egentlig genkender hinanden. Man må huske på, at en billedlig gengivelse ikke kun er en individuel tolkning – det er også et „kulturelt“ kunstgreb, og det bør derfor nøjere undersøges, hvad lighed er som biologisk såvel som ikonisk fænomen.

Både fra kunsthistorisk, psykologisk og billedsemiotisk hold kan man hente overvejelser om dette. En naturalistisk gengivelse af en hundestejle, ved vi fra etologien, kan ikke fremkalde rød bug og aggressiv adfærd hos en levende hundestejle, medmindre attrappen males rød. Det kan til gengæld alle andre udformninger – bare de er røde. Dét, der derfor i dette tilfælde kan kaldes mindstelighed, er altså den røde farve i sig selv (Gombrich 1972). For den menneskelige genkendelse ved vi ikke, hvilke mindsteligheder der er på spil.¹⁷ Men nogle undersøgelser tyder på, at der er forskel på, hvilke træk mennesker genkender hos hinanden, f.eks. alt efter om man er sort eller hvid.¹⁸

Opholder vi os ved billedplanet – hvilket jo netop er rammen for identifikation ud fra rekonstruktioner – bidrager Eco med et vigtigt perspektiv (Eco 1971). Han siger, at vi sætter lighedstegn mellem karakteriserende træk ved mindsteligheden og et grafisk tegn (i forbindelse med rekonstruktioner altså en skulpturel eller grafisk gengivelse) ved hjælp af såkaldte genkendelseskoder. Det vil sige, at skulle vi tegne en zebra, ville vi tegne en hest med striber. Et hypotetisk samfund, der ikke kendte hestedyr, men f.eks. andre stribede dyr, ville dog næppe anse striber for at være det kendetegnende ved zebraen – men snarere træk, som *adskilte* sig fra de andre kendte arter, såsom dyrets form, hove, manke eller lignende – altså omtrent hvad Deregowski beskriver med sit eksempel (note 18).

Men derudover taler Eco om billedkoder. Måske er det derfor, at vellignende rekonstruktioner ikke altid virker – det er simpelthen ikke det vellignende, vi er ude efter, når vi genkender, det er det karakteristiske. Det der *afviger* – med andre ord en direkte modsætning til metoder, der bygger på gennemsnit. I forhold til lighed kunne karikatur derfor være mere slående i sit udtryk. Det er forbavsende, så anonyme rekonstruktioner kan se ud, når de gøres efter målte standarder. Men at arbejde helt uden sådanne standarder ville fjerne grundlaget for det fortsatte forbund mellem lægevidenskaben og kunsten. Til gengæld mener jeg nok, at man vil kunne bevæge sig ud over naturvidenskabens klassiske dilemma om videnskabelighed i dette samarbejde ved at ofre større teoretisk opmærksomhed på et begreb som lighed. I ét tilfælde af Green River-sagens identifikationer, hvor kunstnerne helt forlod sig på målinger af næsebenets længde – og altså var „korrekte“ – viste deres rekonstruktioner sig senere at have forbavsende lidt tilfælles med den faktiske person (Haglund 1991:139). Omvendt fortæller Neave (se note 16) om et tilfælde, hvor hans rekonstruktion af et mordoffers ansigt førte til morderens endelige dom, og det er interessant at notere sig, at Neave skabte sin lighed før en computer-overførsel fik lavet sit billede. Det er derfor ikke nødvendigvis hele problemet, når der lyder advarsler om, at rekonstruktions-kunstnernes manglende viden om orienteringspunkter kan føre til en forladt sig på kunstneriske forskrifter i stedet (George 1993:226). Det historiske samarbejde mellem kunstneriske og videnskabelige discipliner viser, at kunstneri-

ske standarder netop kan komme til at stå i vejen for iagttagelse. Men der er tydeligvis lige så markant et problem med målte standarder.¹⁹ Selve standardernes grundlag og effekt udgør på samme tid netop dét fiktive område, som videnskaben må arbejde med.

Identifikationens metoder

Green River-sagen illustrerer for mig at se, at spørgsmålet om identifikation af afdøde gennem biologiske/medicinske teknikker ikke i sig selv er tilstrækkeligt til at opklare forbrydelser, men at man må gøre brug af en bredere kontekstuel analyse af de tegn, liget præsenterer – at opklaring dermed også hviler på en kulturel semiotik. I den forstand er selv det målelige relativt. Fra ørets morfologi til et enkelt hårstrås DNA-opbygning.²⁰ Hvad vi tillader os at betragte som endelig identifikation, handler ligesåvel om klassifikationer i kulturel og administrativ praksis. Når f.eks. asiatisk afstamning afslører sig ved en såkaldt skovlform eller „mongolsk fold“ på tandbagsidens emalje, hører det til de såkaldt non-metriske træk. Det vil sige, at det kan være antydnet eller udtalt og derfor må iagttages frem for måles. Morfologiske analyser af den art ville dog være meningsløse uden klassifikationer: det kan være et skøn, om denne tandform forekommer hos et offer eller ej, men skønnes den tilstede, kommes offeret i en kategori af afstamninger. Selvom folk jo kan være blandet på mange måder, og fysiske antropologer ikke længere opererer med rigide racekategorier, er beskrivelser af den art altså stadig et spor. Der er et utal af beregninger, der kan foretages ud fra én kropsdel eller anden detalje til et mere generelt billede af en person: køn, alder, evt. race²¹ og højde er de tilbagevendende oplysninger, selv drøjde er vurderet ud fra fodspors længde (Jasula 1993). De, der arbejder med rekonstruktion, får så mange oplysninger som muligt af denne slags – resten er, alt efter hvad man foretrækker at kalde det, digtning, erfaring, deduktive evner eller intuition. Ellers ville man, efter at have indført de fundne data på computer, oftere end det er tilfældet, komme frem med et fuldstændig troværdigt resultat.

Der findes computerprogrammer, der ved hjælp af 8 målinger²² rundt omkring på kraniet bestemmer køn og race. Tallene er arrangeret statistisk på en sådan måde, at de indtastede data kan give resultatet „negroid og mandlig“, selvom der er tale om en indiansk mand. I Oklahoma, hvor undvegne fanger søgte skjul hos indianske stammer, klassificeres efterkommerne juridisk som indianere, selvom de nedstammer fra sorte. I visse stater kan man derfor være biologisk sort, men juridisk indianer (Browne 1991). I Stockholm, hvor der er oprettet et centralt computerprogram med dental information om savnede personer fra hele Sverige, er det ved konkret sammenligning mellem antemortem- og postmortemoplysninger slutteligen ikke computeren, men en odontolog, der afgør, om de er tilstrækkeligt overensstemmende til, at en endelig identitet kan fastslås (Kullman 1993). Alligevel betegnes disse discipliner oftest som eksakte.²³ Over for den kritik, der anfører, at alene den uundgåelige variation, når det gælder at stadfæste køn, alder og størrelse, bør komme tvivlen til gode, har Helmer formuleret det på den måde, at når opgaven har været at afgøre, om de forskellige identitetstræk kunne passe på én bestemt person, må man bekræfte, at de vurderede data passer særdeles godt på Mengeles individuelle data – uanset at de teoretisk set også kunne passe på andre (1987:1631). Stilles opgaver om identifikation på denne måde, er det muligt, at sandsynligheder gøres til sikkerheder, og det tidligere sideblik til Geary bliver nu til en skulen. Fungerer videnska-

ben til tider som den instans der, lige som tidligere kirken, ved sin blotte beskæftigelse med en given krop ikke bare peger på, men simpelthen også giver den identitet?

Det understreges af mange forfattere, at den mediemæssige effekt af rekonstruktioner eller ansigtstilnærmelser ikke skal undervurderes, og at det måske netop er deri, rekonstruktionernes største værdi ligger. Problemet er nemlig, ligesom med fotooverførselsteknik, at det er vanskeligt at bruge som positiv identifikation. Som metode er det mere troværdigt til *udelukkelse* af identiteter, hvilket bestandigt understreges (McKenna 1984 m.fl.). Selvom ligheden ikke er slående, stimulerer ikoniske tilnærmelser tilsyneladende offentligheden til at rapportere om personer, der ikke hidtil har været meldt savnet. De fremkalder dermed ikke positiv identifikation, men simpelthen nyttige oplysninger.

De retsmedicinske metoder, den fysiske antropologi og kunsten har siden den tidlige antropometri benyttet sig af ideen om det synekdokiske kropsfragment. Søgningen efter den stadig mindre legemlige detalje, der står i eksakt synekdokisk forhold til en hel krop, er kommet så vidt, at et menneske med meget stor sandsynlighed kan identificeres på en plet af blod, sæd eller spyt, ligesom tilstrækkeligt med informationer vil kunne findes i et enkelt hår. Men hvor stor usikkerhed, der kan tolereres, er en vedtagelse. Det, at der ikke findes nogle internationale standarder for pasfoto, persondata, tandkort eller registrering af savnede, vidner om den såkaldt eksakte videnskabs underordning af kulturelle forhold. Sandsynligheden for positiv identifikation hviler på et kulturelt bestemt klassifikationssystem. Giver f.eks. de amerikanske 5 kategorier et videnskabeligt, utvetydigt billede af virkeligheden? Hvad det er for typer af ikonisk lighed, politiet i forskellige lande arbejder med, og hvad det er for klassifikationer, retsmedicinere og fysiske antropologer baserer identifikation på, fortjener yderligere forskning.

Biologien spiller i kulturernes prisme, og iagttagelser af non-metrisk karakter kalder på en større viden om den kulturelt kodede læsning af billeder og om grundlaget for de klassifikationssystemer, identifikation bygger på. Denne gennemgang opfordrer derfor til at nærme sig det mystiske x med varsomhed og iagttagelse, hvori samhörigheden mellem kunst og videnskab består. Ikke ved at afvise naturvidenskabens forkærlighed for målelighed og klassifikation eller ved at afvise kunsten som uvidenskabelig, men ved nøje at dekonstruere forudsætningerne i disse discipliner.

Noter

1. Retsodontologi beskæftiger sig med spor i tænder, af tænder eller afsat af tænder. Tandmærker blev i retten første gang brugt til identifikation i USA i 1925 (Pierce et al. 1990).
2. Den citerede forfatter er E. Castelnovo; i hans „Attribution“ i *Encyclopaedia Universalis* vol. 2 1968 nævnes bl.a. Doyle's „The Cardboard Box“ fra 1892 – historien hvor en kvinde får tilsendt to afskårne ører og henvender sig til Holmes. Se iverigt om forfalskning og kunsthistorikeren som kriminolog Bojlén 1989.
3. Se bl.a. Bojlén 1993. Begrebet langskalle og kortskalle stammede fra svenskeren A. Retzius 1842. Det blev siden brugt om bredde/længde-forholdet i kraniologiske studier.

- 4 Ikke at Picasso bevidst skulle have taget ved lære af den fysiske antropologi, selvom det heller ikke kan udelukkes. Lomas' pointe er derimod, at tidens kunst og den fysiske antropologi stemte overens i en Peter Burkesk betydning af begrebet mentalitetshistorie: „collective attitudes, rather than individual ones [...] unspoken or unconscious assumptions [...] as well as conscious thoughts or elaborated theories“ (Lomas 1993:126).
- 5 Se f.eks. om billeder af Christopher Columbus (Lester 1993). Endnu tidligere skulpturelle rekonstruktioner var palæo-antropologiske.
- 6 Geary mener, at gamle knogler ikke bare „har“ en identitet, men at det er gennem selve undersøgelsesritualet, at relikvier erhverver sig en sådan (1986). Tilsvarende kan man hævde, at også det moderne befund først får navn og adresse, når videnskaben autenciterer og betydeliggør det.
- 7 Hånden er et af de mest almindelige og alsidigt ladede symboler i menneskets historie – som symbol på edsafælgelse, pagter, hilsener og meget mere. Iflg. Jordanovas artikel om anatomen og kunstneren Charles Bell (1992) blev hånden navnlig i 1800-tallet studeret som udtryksmiddel i bl.a. teatret, men også på religiøs, filosofisk og medicinsk grund.
- 8 Det var den nu afdøde professor Mikhail Gerasimov, som var model for Martin Cruz Smith i hans roman „Gorkij Park“ (Sweeney 1994). Han begyndte i 30'erne at interessere sig for ansigtets rekonstruktion (Sears 1992). Antropologi er i østlandene ofte ensbetydende med fysisk antropologi, hvor denne tradition har været langt stærkere end herhjemme. Clyde Collins Snow er kendt for sin identifikation af den argentinske juntas ofre, siden for arbejdet med andre massegrave, og endelig optræder hans navn i en række berømte kriminalsager.
- 9 Skelettet, der angiveligt tilhørte en Wolfgang Gerhard, blev gravet op efter 6 år og genstand for et internationalt ekspertholds undersøgelser. Håndskrift fra papirer på hans sidste bopæl blev sammenlignet med tidligere papirer, de 6 tilbageblevne tænder blev sammenlignet med en dokumenteret tandlægeundersøgelse i 1938, et helet hoftebrud med en registreret skade fra en motorcykelulykke i 1940 osv. Desuden fandtes indikationer på højrehåndethed, røntgenfotos af erstattede fortænder stemte overens med fotos, der viste markant afstand mellem fortænder, og endelig stemte estimeret højde og alder overens med militærpapirernes opgivelser. I papirer fra en lægeundersøgelse i SS fremgik også kranieomkreds og kropsbygning (Helmer 1987; Eckert 1985). Det bør bemærkes, at flere detaljer end de her nævnte stemmer overens med afdødes data. Der er derimod ingen resultater, der direkte modstrider disse data, bortset fra en kranieomkreds på 51 cm mod 57 i militærpapirerne fra 1938. Beregninger af vævstykkelser vil ikke kunne gøre målet større end 54 cm, men forskellen sandsynliggøres ved, at militæret har haft rent praktiske formål med sådanne oplysninger (størrelse på stålhelmet), men også at man ved måling over øjenbrynsben kan have inkluderet dettes mest fremtrædende punkt – som var specielt fremtrædende hos Mengele, jf. foto (Helmer 1987:1629).
10. Man havde flere portrætter af nyere dato og i andre vinkler at teste overførslen på. I andre tilfælde, hvor en person har været forsvundet længe, må man tage højde for aldersforandringer i ansigtet. Se f.eks. Iscan 1993.
11. „Although it has been customary to have official photographs taken of an unsmiling subject, we have found no compelling reason to support this practice...“ (sic). Anbefalingen omtales i en beskrivelse af en sag, hvor tand-orienteringspunkter anerkendtes som bevis og positiv identifikation i højesteret i Hong Kong. Formentlig har det også at gøre med manglen på tandkort, da det fremhæves, at de i Hong Kong meget populære amatørfotos til dels kompenserer for denne type registrering (McKenna et al. 1984).
12. Af de 41 ofre, der siden 1982 er fundet efterladenskaber fra, er hovedparten fundet som dele og altså ufuldstændige skeletter (Haglund 1991).
13. Da denne statistik blev publiceret i 1987 var der 36 ofre. I en senere publiceret artikel er der tale om 41 (Haglund & Reay 1991). Dental information som afgørende identitetsmærke bekræftes af en opgørelse over skandinavisk efterforskning i forbindelse med savnede personer, hvoraf det fremgår, at de nordiske landes brug af tandkort netop er et enestående „kort på hånden“ (Kullman et al. 1993). Interpol arbejder med en dansk udviklet standard for tegning af tandsættet, men de forskellige nationer har ikke samme procedurer for registrering eller opbevaringspligt.
14. Green River-sagen rummer også et tilfælde, hvor hverken navn eller ansigt, men biografiske data var ansporing til at melde en person savnet. Ofret var det eneste, som det var lykkedes at få et delvist fingeraftryk fra. Med oplysninger om alder 15-25 år gammel, sandsynligvis af blandet baggrund (kaukaser/indianer), havde man allerede en del karakteristika til medierne. Men hverken dét eller ansigtrekonstruktioner vist på

gaden i 1983 og i '84 førte til identifikation. Det endelige gennembrud kom, da førømtalte Snow blev tilkaldt og fandt et velhelet og hidtil overset hoftebrud. Han mente, at denne skade måtte have krævet hospitalsophold, og med denne oplysning i medierne kom der respons fra et familiemedlem (Haglund 1987, 1991). I en vis forstand – men en lidt anden end hos Seeberg – spores identitet for den fysiske antropolog dermed også i, hvad der er hændt i en persons liv.

15. Haglund foreslår, at demografiske forhold kan spille ind; det er muligt, man ville have større held med at rekonstruere uidentificerede ældre, mindre mobile mennesker, der ikke boede i storbyer (ibid.:141).
16. Det er i den forstand ikke helt fair her udelukkende at nævne Green River-rekonstruktionerne. Det siges i Haglund & Reays gennemgang, at sagen „created a unique opportunity to compare different methods of facial approximation techniques and artists, and to comment on their efficacy in aiding identification“ (ibid.:132, min fremhævelse). Man kan læse det ovenstående som, at man benyttede opklaringen til at vurdere ikke alene metoden – rekonstruerede tilnærmelser – men også de forskellige kunstnere. Denne karakter af forsøg forklarer måske, hvorfor flere af rekonstruktionerne fremstår lidt ubehjælpssomme. Til sammenligning må man nævne en „medical artist“ som Richard Neave, der arbejder for retsmedicinere og politi i Manchester. Han har bl.a. genopbygget et kranium i over 100 stykker, hvoraf det meste af det informative midterstykke manglede. Rekonstruktionen førte til positiv identifikation, selvom hans gipshoved ikke havde stor lighed med det foto, man havde af den dræbte (Sweeney 1994).
17. Under eftersøgning af Baader-Meinhof-medlemmer, som den tyske efterretningstjeneste arbejdede på at identificere trods forklædninger, var gangart ét af de karakteristika, som man regnede for unikt hos et menneske. I det menneskelige ansigt er det vanskeligt at sige, hvad der udløser genkendelse – bl.a. fordi identifikation rent metodisk ofte stykkes sammen som et puslespil af sandsynligheder.
18. Et sådant resultat kom i hvert fald ud af en undersøgelse fra Kenya af sorte og hvide menneskers beskrivelse af henholdsvis sorte og hvide ansigter (Deregowski et al. 1975). Dette meget biologiske argument er ikke helt uproblematisk, men nævnes her som eksempel på et ikke-kulturelt grundlag for, hvad man kunne kalde mindstelighed.
19. Måske skal man heller ikke ignorere de regelmæssige og symmetriske opbyggede fantombilleder, som politiet arbejder med. På baggrund af dagens massive mængde af billedtegn, kan den visuelle repræsentation af en fysiognomi have nye konnotationer om idealtyper, der med fordel kunne analyseres som andre tegn på billedsemiotisk grundlag.
20. Et af de seneste skud på stammen til sikker identifikation er det såkaldte genetiske fingeraftryk. DNA-teknikken blev opfundet i England i 1984, hvor domstolene opfattede det som fældende bevis. Sikkerheden er stadig omdebatteret – der mangler internationalt fælles standarder blandt et utal af statslige og private firmaer, som udfører DNA-analyser. I Indien, hvor man i 1989 anså metoden for så sikker som 1:30 milliarder, diskuteres det, om man skal nøjes med at anvende den som udelukkelse af personer, eller om den skal anerkendes som inkluderende (Mitra 1989). Retsgenetisk Institut herhjemme har, efter at en amerikansk sag i 1987 rejste tvivl om sikkerheden, statistisk beregnet, at sandsynligheden for, at et DNA-type-system forekommer to gange i befolkningen er 1:10.000 (Pihl 1989). Det almindelige fingeraftryk forekommer til sammenligning aldrig to gange. I øvrigt er også kraniet individualspecifikt (Schimmeler 1993).
21. Bureaukratisk arbejder man i USA ikke med det følsomme begreb „race“, men har i stedet 5 etniske grupperinger, der dog ikke er etniske grupper i antropologisk forstand, hvor gruppens selvdefinition vil være en væsentlig faktor. I den administrative brug er det derimod stadig som en biologisk determinant. Når jeg bruger betegnelsen „race“, er det under forbehold af, at sådanne kategorier er kulturelle og forskelligt definerede.
22. Antal punkter og deres placering varierer meget i forskellige undersøgelser. Politiet i Tokyo har beskrevet den store betydning af at bruge de 23 punkter på kraniet, som de refererer en „Martine's Manual of Anthropology“ for at anviser (Suzuki 1973).
23. Senest bl.a. i et interview om arbejdet med de 8-900 årlige obduktioner på Retsmedicinsk Institut (Lauritsen 1994).

Litteratu

- Bojlén, Benedicte
1989 Originalens Rodnet – en diskussion af Originalen som Fænomen. Delaflysning. Institut for Antropologi, Københavns Universitet.
1993 At være og ikke være – om portrætlighed og metafor. Tidsskriftet Antropologi nr. 27.
- Browne, Malcolm W.
1991 Knogledetektiven. Politiken 23. juni (Fra New York Times).
- Chai, Dong-Sheng et al.
1989 A Study on the Standard for Forensic Anthropological Identification of Skull-Image Superimposition. *Journal of Forensic Sciences* 34(6).
- Chai, Dong-Sheng & Lan Yuwen
1993 Standards for Skull-to-Photo Superimposition. I: Iscan & Helmer (eds.): *Forensic Analysis of the Skull*, New York: Wiley-Liss.
- Charcot & Richer, Paul
1889 Les Difformes et les Malades dans l'Art. Paris.
- Cowling, Mary
1989 The Artist as Anthropologist. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deregowski, Jan B. et al.
1975 Descriptions of White and Black Faces by White and Black Subjects. *International Journal of Psychology* 10(2).
- Eckert, William G.
1985 The Identification of Josef Mengele. *The American Journal of Forensic Medicine and Pathology* 6(3).
- Eco, Umberto
1971 De visuella meddelandes semiotik. I: *Den Frånvarende Strukturer*. Lund: Bo Cavefors Bokförlag.
1990 Ansigtets Sprog. I: Om spejle og andre forunderlige fænomener. København: Forum.
- Galton, Sir Francis
1892 Finger Prints. London: MacMillan and Company
- Geary, Patrick J.
1986 The Circulation of Medieval Relics. I: A. Appadurai (ed.): *The Social Life of Things*. Cambridge.
- George, Robert M.
1993 Anatomical and Artistic Guidelines for Forensic Facial Reconstruction. I: *Forensic Analysis of the Skull*. op.cit.
- Gombrich, E. H.
1972 Art, Perception and Reality. London: The John Hopkins University Press.
- Ginzburg, Carlo.
1986 Spor. *Kultur og Klasse* 54(2).
- Goldschmidt, Walter
1993 On the Relationship between Biology and Anthropology. *Man* 28(2).
- Grüner, Oskar
1993 Identification of Skulls: A Historical Review and Practical Applications. I: *Forensic Analysis of the Skull*. op.cit.
- Haglund, William D. et al.
1987 Identification of Serial Homicide Victims in the „Green River Murder“ Investigation. *Journal of Forensic Sciences* 32(6).
- Haglund, William D. & Donald T. Reay
1991 Use of Facial Approximation Techniques in Identification of Green River Serial Murder Victims. *The American Journal of Forensic Medicine and Pathology* 12(2).

- Haglund, William D.
1993 The National Crime Information Center (NCIC) Missing and Unidentified Persons System Revisited. *Journal of Forensic Sciences* 38(2).
- Helmer, Richard P.
1987 Identification of the Cadaver Remains of Josef Mengele. *Journal of Forensic Sciences* 32(6).
1993 Assessment of the Reliability of Facial Reconstruction. I: Forensic Analysis of the Skull (op.cit.).
- Iscan, Mehmet Yasar
1993 Introduction of Techniques for Photographic Comparison: Potential and Problems. I: Forensic Analysis of the Skull (op.cit.).
- Jasula, O. P.
1993 Estimation of Stature from Footstep Length. *Forensic Science International* 61(1).
- Jordanova, Ludmilla
1992 The Hand. *Visual Anthropology Review* 8(2).
- Kullman, L., T. Solheim, R. Grundin & A. Teivens
1993 Computer Registration of Missing Persons. A Case of Scandinavian Cooperation in Identification of an Unknown Male Skeleton. *Forensic Science International* 60(1-2).
- Lauritsen, Nina
1994 En tand kan sige alt. *Politiken* 8. maj.
- Lebedinskaya, G. V. et al.
1993 Principles of Facial Reconstruction. I: Forensic Analysis of the Skull (op.cit.).
- Lester, Paul M.
1993 Looks are Deceiving: The Portraits of Christopher Columbus. *Visual Anthropology* 5(3-4).
- Loh Fun Chee et al.
1989 Skull and Photographic Superimposition: A New Approach Using a Second Party's Interpupil Distance to Extrapolate the Magnification Factor. *Journal of Forensic Science* 34(3).
- Lomas, David
1993 A Canon of Deformity: *Les Demoiselles d'Avignon* and Physical Anthropology. *Art History* 16(3).
- Maat, G. J. R.
1989 The Positioning and Magnification of Faces and Skulls for Photographic Superimposition. *Forensic Science International* 41(3).
- McKenna, J. I. et al.
1984 A Method of Matching Skulls with Photographic Portraits Using Landmarks and Measurements of the Dentition. *Journal of Forensic Sciences* 29(3).
- McKenna, John J. I.
1988 A Method of Orientation of Skull and Camera for Use in Forensic Photographic Investigation. *Journal of Forensic Sciences* 33(3).
- Mitra, Sumit
1989 The Key to Heredity. *Sunday (India)* 20.-26. august.
- Pierce, Larry, E. Steven Smith & Daniel J. Strickland
1990 The Case of Ohio v. Robinson – an 1870 Bite-Mark Case. *American Journal of Forensic Medicine and Pathology* 11(2).
- Pihl, Morten
1989 Fældet af kroppens skjulte kode. *Berlingske Tidende* 30. oktober.
- Salomonsen, Carl Jul.
1920 Dysmorphismens sygelige Natur. København.
- Sears, David
1992 Et ansigt fødes. *Weekendavisen* 14.-21. maj.

Schimmeler, Jörg et al.

1993 Craniometric Individuality of Human Skulls. I: Forensic Analysis of the Skull (op.cit.).

Seeberg, Peter

1990 Den anatomiske tegning. I: Rejsen til Ribe. København: Samlerens Forlag.

Sweeney, John

1994 Fleshing Out the Bones of Murder. The Observer 24. april.

Suzuki, Tatsuya

1974 Reconstitution of a Skull. International Criminal Police Review 264.

Thomsen, Jørgen L., Bruno Frøhlich & Niels Lynnerup

1990 Knoglernes gåder. Politiken 4. august.

The American Journal of Forensic Medicine and Pathology 3, 1982.

